

Mynter fra en stavkirke i Gudbrandsdalen

Av Karin Berg

Inledning

Riksantikvaren har gjennom lang tid foretatt arkeologiske utgravninger i våre stavkirker. Det er to hovedgrunner til dette.

– For det første gjelder det å bevare kirkene for fremtiden, særlig ved å sikre de 31 gjenstående mot brann, tyveri og råte.

– For det andre er man opptatt av kirkene som forskningsobjekter, med datapotensiale i selve det arkeologiske og bygningshistoriske materiale under kirkegulvet.

Av nyere dato er det imidlertid at fagfolk fra andre disipliner og hjelpevitenskaper i stigende grad trekkes inn i dette arbeid. Utgravningen i Ringeby stavkirke viser klart at det tverrfaglige samarbeid er kommet langt. Botaniske og dendrokronologiske undersøkelser ble foretatt av spesialister utenfra. Som eksempler på andre tilkalte, kan nevnes forskere fra Norges Tekniske Høgskole, Anatomisk institutt i Bergen og Kunstindustrimuseet i Oslo.

Det er først de siste år at numismatikere har deltatt i kirkegravninger: I Uvdal 1978, Høre i Valdres i 1979 og sist i Ringeby 1980-81. I løpet av dette tidsrom ble det i Ringeby ialt funnet 892 mynter og 1 myntlignende gjenstand (en regnepenge). Ved nærmere undersøkelser viste det seg at 25 metallbiter som av utgraverne med større og mindre sikkerhet var betegnet som

mynt, tilhørte andre gjenstandsgrupper (beslag o.l.). Med dette store antall mynter rykker Ringeby inn som det fjerde største av våre numismatiske kirkefunn. Lom stavkirke i Oppland topper statistikken med 2245 mynter. Deretter følger Kaupanger i Sogn og Fjordane med 1456 og Ål (stavkirketomten) i Buskerud med 1083 stykker.

Her følger en oversikt over myntene slik de fordeler seg på land og tid:

Norge

	1980	1981	Sum
Sverre Sigurdssons tid (1177-1202)			
fig. 1-2)	26	7	33
Håkon Håkonsson (1217-1263)			
(fig. 3-5)	4	–	4
Håkon Håkonssons tid	188	46	234

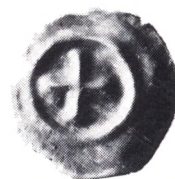

Fig. 1-2. Sverre Sigurdssons tid 1177-1202; brakteater. 2:1.

Magnus Lagabøte (1263-1280)	1	—	1
Erkebispe Jon Raude (1268-1282)	1	—	1
Eirik Magnusson (1280-1299)			
(fig. 7)	24	15	39
Hertug Håkon Magnusson			
(ca. 1284-1299)	14	9	23
Håkon V Magnusson (1299-1319) ..	8	6	14
Ca. 1270-1320 (fig. 6)	39	21	60
Magnus Eriksson (1319-1355)	3	—	3
Håkon VI Magnusson (1355-1380) .	2	1	3
Olav Håkonsson (1380-1387)	2	1	3
Hans (1483- 1513)	3	3	6
Erkebispe Gaute Ivarsson			
(1474-1510) (fig. 8)	7	2	9
Erkebispe Erik Valkendorf			
(1510-1522)	1	2	3
Frederik I (1523-1533)	1	—	1
Frederik II (1559-1588)	2	—	2
Christian IV (1588-1648)	1	2	3
Frederik III (1648-1670)	14	3	17
Christian V (1670-1699)	6	2	8
Frederik IV (1699-1730)	7	—	7
Frederik V (1746-1766)	8	—	8
Christian VII (1766-1808)	3	—	3
Carl XIII (1814-1818)	—	1	1
Carl XIV Johan (1818-1844)	4	2	6
Haakon VII (1905-1957)	8	—	8
Olav V (1957-)	14	—	14

Danmark

Erik Klipping (1259-1286)	1	—	1
Erik av Pommern (1396-1439)			
(fig. 9)	19	10	29
Christoffer av Bayern (1440-1448) ..	1	—	1
Christiern I (1448-1481)	3	1	4
Hans (1481-1513)	1	—	1

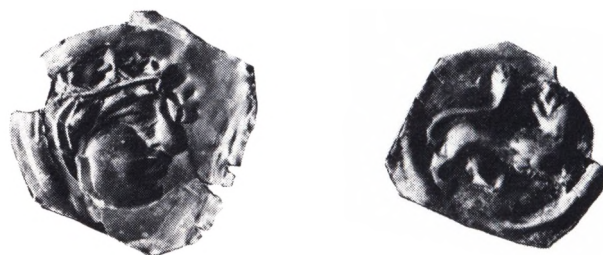

Fig. 3-4. Håkon Håkonssons tid 1217-1263; brakteater. 2:1.

Fig. 5. Håkon Håkonsson tid 1217-1263; brakteat. 2:1.

Fig. 6. Ca. 1270-1320, brakteat. 2:1.

Fig. 7. Eirik Magnusson 1280-1299; halopenning. 2:1.

Christian II (1513-1523)	3	—	3
Christian III (1534-1559)	3	—	3
Christian IV (1588-1648) (fig. 10) ...	14	4	18
Frederik III (1648-1670)	10	—	10
Christian V (1670-1699)	6	4	10
Frederik IV (1699-1730)	6	—	6
Christian VI (1730-1746)	1	1	2
Frederik V (1746-1766)	5	—	5
Christian VII (1766-1808)	5	3	8
Frederik VI (1808-1839)	1	—	1
Frederik IX (1947-1972)	1	—	1

Sverige

Knut Eriksson (1167-1196)	1	—	1
Erkebisp i Uppsala, ca. 1190-1210	1	—	1
Johan Sverkersson (1216-1222)	—	1	1
Valdemar Birgersson (1250-1275) ...	—	2	2
Magnus Erikssons tid (1319-1363) ..	19	31	50
Ca. 1360-1450 (fig. 11)	11	2	13
Ca. 1450-1520	7	3	10
Sten Sture d.c. (1470-1497, 1501-1503)	1	—	1
Gustav Vasa (1521-1560)	1	—	1
Erik XIV (1560-1568)	1	—	1
Johan III (1568-1592)	1	—	1
Fredrik I (1720-1751)	—	1	1
Gustav VI Adolf (1950-1973)	1	—	1

Gotland

Ca. 1130/40-1210/20	1	—	1
Ca. 1140-1270	—	1	1
Ulf Jarl, 1220-30-årene	1	—	1
Ca. 1270/80-1361	1	—	1
Ca. 1420-1440/50	3	—	3
Ca. 1500-1520	—	2	2

Fig. 8. Erkebisp Gaute Ivarsson 1474-1510; hulpenning. 2:1.

Fig. 9. Danmark: Erik av Pommern 1396-1439; hulpenning. 2:1.

Fig. 10. Danmark: Christian IV 1588-1648; skilling 1621. 2:1.

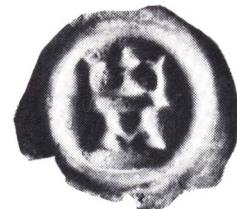

Fig. 11. Sverige: ca. 1360-1450; hulpenning. 2:1.

Finland

Penni 1968 1 - 1

Tyske riket

Mecklenburg, slutten av 14. årh.,
15 årh. (fig. 12) 54 17 71

Mecklenburg-Schwerin, Frederik II
(1756-85) - 1 1

Brandenburg, Frederik, etter 1440 .. - 1 1

Hamburg etter 1387, 1; 14. årh., 1;
1. halvdel av 15 årh., 2;

1. halvdel av 16. årh., 1 4 1 5

Lübeck, 1559, 2; før 1379, 1;

1. halvdel av 15. årh., 2 5 - 5

Lüneburg, 15. årh. 1 - 1

Parchim, 1389 - 1 1

Rostock, etter 1424/25 1 - 1

Salzwedel, 15. årh. 2 - 2

Wismar, etter 1387 1 - 1

Mecklenburg, Johan Albrecht
(1547-1576) 2 - 2

Tyske orden. Bernd von der Borg
(1471-1483) 1 - 1

Reval, etter 1422 - 2 2

Polen

Sigismund IHI (1587-1632) - 1 1

Belgia

Baudouin I (1951-) 1 - 1

England

Knut den mektige (1016-1035)
(fig. 14) - 2 2

Edvard I (1272-1307) (fig. 13) 1 - 1

Fig. 12. Tyskland: Mecklenburg; 15. århundre, hulpenning. 2:1.

Fig. 13. England: Edward I, før 1302, sterling. 2:1.

Fig. 14. Den eldste mynten fra Ringebu kirke er preget i England for Knut den mektige i tidsrommet ca. 1023-1029. Ca. 3:1.

Ubestemte

Middelaldermynt	47	35	82
-----------------------	----	----	----

Regnepenge

Nürnberg	1	–	1
----------------	---	---	---

Det «myntbildet» vi nå har foran oss bidrar til å belyse endel mynthistoriske problemer. Vi konsentrerer oss om noen av dem. Samtidig ser vi på visse karakteristiske trekk ved funnet som helhet.

Kronologisk spennvidde

I likhet med andre funn fra kirker og kirketufter, er Ringebymyntene kommet til funnstedet gjennom mange hundre år – helt opp til vår egen tid. De gir et interessant lengdesnitt gjennom den lokale mynthistorien. Den eldste mynten er preget i England for Knut den mektige i perioden ca. 1023-29. (fig. 14). Den yngste er en norsk 50-øre slått for Olav V i 1977. Sett under ett er de fleste myntene – 739 eksemplarer – preget før reformasjonen.

Tid og rom

De eldste myntene kom antageligvis under kirkegulvet i tidlig kristen middelalder. Kan de si oss noe om *når* Ringeby kirke ble bygget? Mynter er utstyrt med preg som forteller når de ble laget. Det er som dateringsmiddel at mynt gjentatte ganger har vært viktige kilder til å datere kirker og deres ulike bygningsfaser.

Først litt om hva skriftlige kilder kan berette om den eldste bygning på stedet. I et gammelt pergamentbrev fra 1270 nevnes presten Sira Gror. Kirken må altså være reist før den tid (1). Den dateres av enkelte til første halvdel av 1200-tallet (2). Det skjer på stil- og bygningshistorisk grunnlag. Men kirken må være eldre. Det går bl.a. frem av de mange stolpehull

som etterhvert ble avdekket. Ut fra hullenes plassering og karakter (dybde, diameter, skoning) kan den eldste bygning dateres til tidlig kristen tid (3).

De eldste myntene i Ringeby er også fra denne tid. Nærmere bestemt er det de to angelsaksiske penningene preget for Knut den mektige. Den ene ble funnet i 1200-tallskirkens korfundament, den andre i det lag som den nåværende middelalderkirken er bygget på. Nå viser det seg imidlertid at funnstedet ikke alltid er ensbetydende med det sted myntene i sin tid kom i jorden. De fleste er nemlig funnet i det arkeologene kaller «omrotet overflatefyll». Utvidelse(r) av kor og skip, samt begravelser har medført at jordmasser og steinpakninger under kirkegulvet ikke ligger in situ, men er omrotet og omkastet. Dette vanskeliggjør sikker datering. En ønskesituasjon ville vært om en av disse eldste myntene hadde kommet for dagen *under* steinsettingen i et av stolpehullene i den eldste bygningen. Da ville vi hatt et absolutt dateringsmiddel (*terminus post quem*). Dessverre uteble denne funnsituasjonen. Det blir nok annet arkeologisk materiale, andre hjelpevitenskaper og metoder (f.eks. C14) vi må støtte oss til for å få vite hvor gammel den eldste bygningen er.

La oss holde fast på følgende kjennsgjerninger:

– Funn av stolpehull vitner om at det på dette stedet har vært reist en eller flere kirker i tidsrommet mellom den eldste bygningen fra tidlig kristen tid og den nåværende middelalderkirken.

– Endel mynter har i løpet av denne perioden kommet under kirkegulvet.

I en tidligere artikkel forsøkte jeg å sammenholde myntmaterialet med den bygningshistoriske utvikling (4). Mynter fra ulike regenter og perioder ble plottet inn på rekonstruksjoner av forskjellige planer av tidligere Ringebykirker. Her får vi nøye oss med å referere

konklusjonen: Den mynt- og bygningshistoriske utvikling faller stort sett sammen i tid og rom.

Funnsammensetningen

Desto større oppmerksomhet skal rettes mot andre aspekter ved myntmaterialet. Det gjelder i første rekke funnsammensetningen.

De fleste pengene er småmynter fra før-reformatorisk tid. Ca. 30 % av dem er utenlandske. Spørsmålene blir altså: Hvorfor er det så mange middelaldermynter i funnet? Hvorfor er så mange av dem utenlandske?

Norske mynter

Naturlig nok finner vi flest norske mynter – ialt 514 stykker. Også på dette området er Ringeby helt på linje med andre kirkefunn.

De første norskpregede myntene i funnet er fra Sverre Sigurdssons tid (1177-1202). Det er med andre ord et hopp i myntrekken fra de angelsaksiske myntene til de 33 eksemplarene fra hans tid. Noe sikkert svar på dette tomrom har vi ikke. Kanskje kan noe av forklaringen ligge i at den nyordning med årlig innbetaling av Peterspenger til pavestolen som første gang ble påbudt i 1152/53, ikke lot seg realisere før mot slutten av kong Sverres tid. At dette vakuum også finnes i endel andre kirkefunn, understreker nødvendigheten av mer forskning på dette felt.

Med Håkon Håkonsson (1217-63) innledes Norges storhetstid. Da var handelen på topp. Naturalusholdning og byttehandel dominerte, men også mynter ble brukt. Befolkningsantallet økte. Flere mynter ble preget. Flere kom i sirkulasjon. Ikke til å undres over at nær 83 % av myntmaterialet kommer fra han og hans sønners tid. Da er også tapsfrekvensen av mynter i Ringeby kirke størst.

Svenske mynter

Storhetstiden tok slutt. Fra 1319 var Norge i union med Sverige. Antall svenske middelaldermynter i funnet er stort, nesten påfallende stort. Det fremgår blant annet ved å sammenligne med det danske myntinnslag fra samme tidsrom. Fra Danmark kjenner vi rundt regnet 40 mynter mot Sveriges 90.

Forskjellen er stor, men det er paradoksalt nok også likheten. Både den svenske og danske myntporsjon er konsentrert om én regent, henholdsvis Magnus Eriksson (1319-1363) og Erik av Pommern (1396-1439).

Kong Magnus hadde vært unionskonge i nøyaktig 30 år da pesten brøt ut i Norge. Først på Vestlandet. Deretter bredte den seg raskt sør og nordover. Svenske kilder forteller at Magnus i 1349 bad menigheten i Linköping bispedømme om å ofre en penning til Gud. Da ville nok mannedaunen passere utenom Sverige (5).

Det var nok ikke bare der kirken mottok slike pengeofringer.

Nærmest som et resultat av pestens herjinger og frykt for flere må vi se den økende strøm av pilgrimer til Nidaros. I 1350 reiste hele det svenske kongehus til Olavs-setet på pilgrimsferd. Mange fulgte deres eksempel. Pilgrimmenes veier er stort sett kartlagt, og en av de mest benyttede gikk ikke langt unna Ringeby stavkirke. På en av veggene står skrevet: »her var han og herfra fór han ut«. Det kan ikke være tvil om kirkens sentrale rolle som pilgrimskirke.

Vi kan med andre ord gå ut fra at kirke etter kirke på denne måten fikk et stadig tilsig av svensk-norske mynter. Men det må tross alt ha vært beskjedne beløp. Det ser vi i forhold til bispestolen i Nidaros. Av regnskapene til den pavelige kollektor i Norge for 1358 går det frem at Nidaros det året innbetalte over 300 mark i ugyldig erklærte svenske penninger (6).

Slike pengeofringer satte ingen stopper for uår og pest etter 1350. Gård på gård ble lagt øde. Befolkningssantallet sank drastisk. Aktiviteten på de fleste områder ble betydelig redusert – også mynthistorisk.

Produksjonen av norske mynter må på denne tiden ha vært liten. Tabelloversikten viser en klar reduksjon av norske mynter fra denne tid i forhold til høymiddelalderen.

Det var hovedsaklig i Sverige at unionens penger ble slått. Penger som var fullt gangbare også her i landet. Den antatte myntunionen mellom de to land fra ca. 1340-1360 resulterte blant annet i at den norske myntmarken ble tilpasset den svenske, slik at pengene fikk lik verdi.

Tyske mynter

Det tyske innslaget i Ringeby er også bemerkelsesverdig. Antallet er stort, nøyaktig like stort som det svenske.

Oksehodebrakteatene fra Mecklenburg dominerer (75 %). Denne mynttypen inntar en markant plass også i andre kirkefunn. Ikke rart at de har tiltrukket seg oppmerksomheten fra mange forskere. Et sentralt spørsmål har vært å finne ut *hvor* brakteatene egentlig er slått. Kanskje metallurgiske undersøkelser kan gi svar.

Hvordan er «oksehodene» kommet til Ringeby? De mange oksehodebrakteatene må nok for en stor del sees på bakgrunn av storpolitisk virksomhet i Norden på 13-1400-tallet. Som maktfaktorer finner vi Danmark, Sverige og Hansa-forbundet.

Danmark måtte gi hanseatene store handelsprivilegier i 1370. Fra 1424 hadde landet en myntkonvensjon med hanseatene. Denne konvensjonen har sansynligvis også i praksis fått konsekvenser for Norge.

Vi kan slå fast at det må ha foregått en slags «mas-

seproduksjon» av disse tyske småmyntene. Kanskje direkte med tanke på eksport, ettersom det finnes så mange av dem i Norden. Det kan vel ikke være tvil om at de var gangbare også på skandinavisk område (7).

Det er velkjent at bønder fra Gudbrandsdalen drog til Oslo med produkter som ble solgt til tyske kjøpmenn. Der byttet de til seg andre varer og skaffet seg samtidig noen av de tyske myntene, hvis skjebne for noen av dem var å bli ofret eller mistet i Ringeby.

Teorien om at de utelukkende ble oppfattet som amuletter med lykkebringende funksjon og som sådan bevisst stukket ned mellom sprekkene i kirkegulvet, synes mindre sansynlig (8).

Konklusjonen må være at hanseatisk mynt var gangbar valuta i Norge som i de andre skandinaviske land. Vi kan i grove trekk si at fremmed mynt gjorde seg gjeldende i Ringeby på følgende måte: svensk i perioden 1320-1380, tysk i perioden 1380-1533 og dansk i perioden 1533-1814.

Hvordan er myntene kommet under kirkegulvet?

Det har vært fremsatt to hovedteorier:

– *offerteorien*. Myntene er å betrakte som små, private ofringer til høyere makter for å oppnå lykke (9).

– *misteteorien*. Myntene er mistet og har falt ned gjennom sprekkene i kirkegulvet (10).

Innvendinger kan reises mot begge teorier.

Når det gjelder den første skulle vi vel ha ventet langt flere mynter, hvis det var vanlig med slik privat offervirksomhet. Og intet har nedfelt seg i kildene, hverken skriftlig eller muntlig, om denne skikk. Geistligheten må ha følt det som en åndskamp mot overtro og magi, når man istedenfor å bruke kirkeblokken og alteret som offersted, stakk pengene ned i en sprekke i gulvet.

Det er heller ikke vanskelig å komme med motfore-

stillinger ovenfor misteteorien. Hvis det var lite penger i sirkulasjon i middelalderens Norge, ville man vel være særdeles påpasselig med de myntene man hadde? I hvertfall ville vel misteantallet ikke ha vært så stort? Et forsvar som anføres, ligger i myntenes egenart – deres størrelse og vekt. Disse ørsmå «metallrusk» med en gjennomsnittlig vekt på omkring et tiendedels gram, har man knapt hørt falle ned på gulvet i et mørkt kirkerom fullt av mennesker.

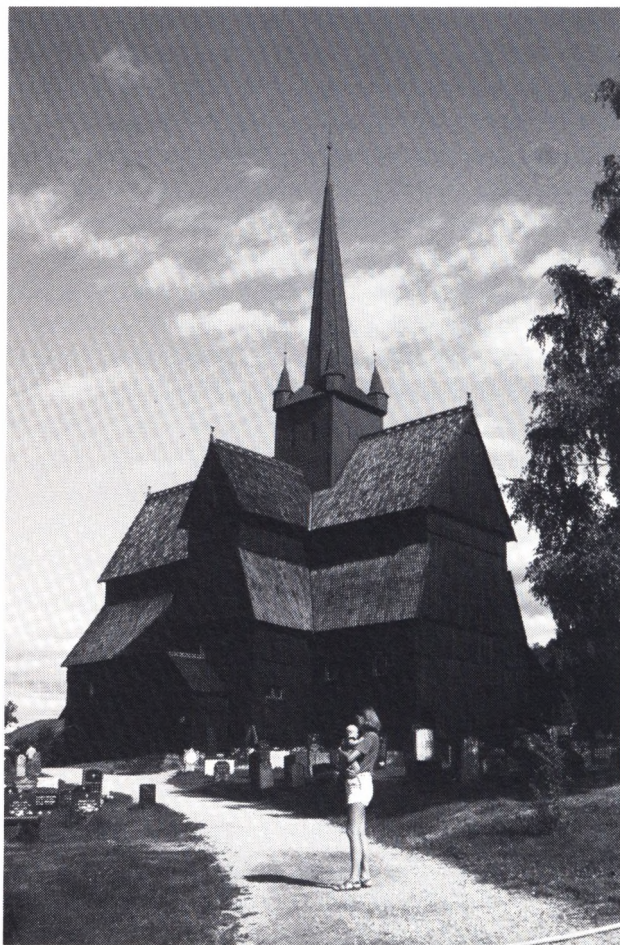
I denne situasjonen inntar jeg en mellomstilling. Vi må regne med et *både- og*. Noen mynter er bevisst stukket ned i gulvet som en slags magi. Et klart bevis på dette fant man i Uvdal stavkirke. En dansk skilling preget for Frederik II i 1563, lå inntullet i et lite striestykke.

På den annen side er nok mange mynter mistet, og da helst i forbindelse med en eller annen kirkelig offerhandling. I tråd med dette er det vel ikke usannsynlig at offerbøssenes form, størrelse og materiale enkelte ganger er selve årsaken til at mynter ble mistet. Det skulle noe til for en vinterkald neve i et trangt, mørkt kirkerom å putte mynter og særlig de florlette brakteaene ned i offerposens åpning. Og de såkalte fattigtavler – avlange trebøsser med håndtak – kan kanskje etterhvert ha blitt gisne og sprukne, slik at noen av offerpengene av og til falt gjennom?

Under enhver omstendighet er det uhyre viktig at utgraverne systematisk anfører hvor i kirken de enkelte mynter til enhver tid er funnet. Resultatet blir et kart, der myntene er plottet inn etter presis angivelse i koordinatsystemet (se plan med innplottede mynter).

Hvor i Ringeby stavkirke er myntene funnet?

Mynt etter mynt ble etterhvert gravd frem både fra våpenhus, kor, tverrskip og langskip. Likevel med overvekt på mannssiden i langskipet. Kan dette pro-

Ringeby stavkirke. Foto: Jens Velle, 23.7.1983.

saisk nok skyldes at man under graving av graver i midtgangen – det mest benyttede sted til begravelser av høyt ansette personer – stod vendt mot vest og kastet jord opp mod syd? Representativt sett ville disse omrotete massene på sydsiden da gi rikere funn-

høst. Eller ser vi her nedfelt et utslag av tradisjonell mannsdominans, som konkret ytret seg ved at det var husfaren som var hovedpersonen når ofring fant sted?

Av plottingskartet fremgår at den overveiende myntmasse ble avdekket i langskipet, der større og mindre fortetningsområder avtegnes: ett foran koråpningen og fire på mannssiden.

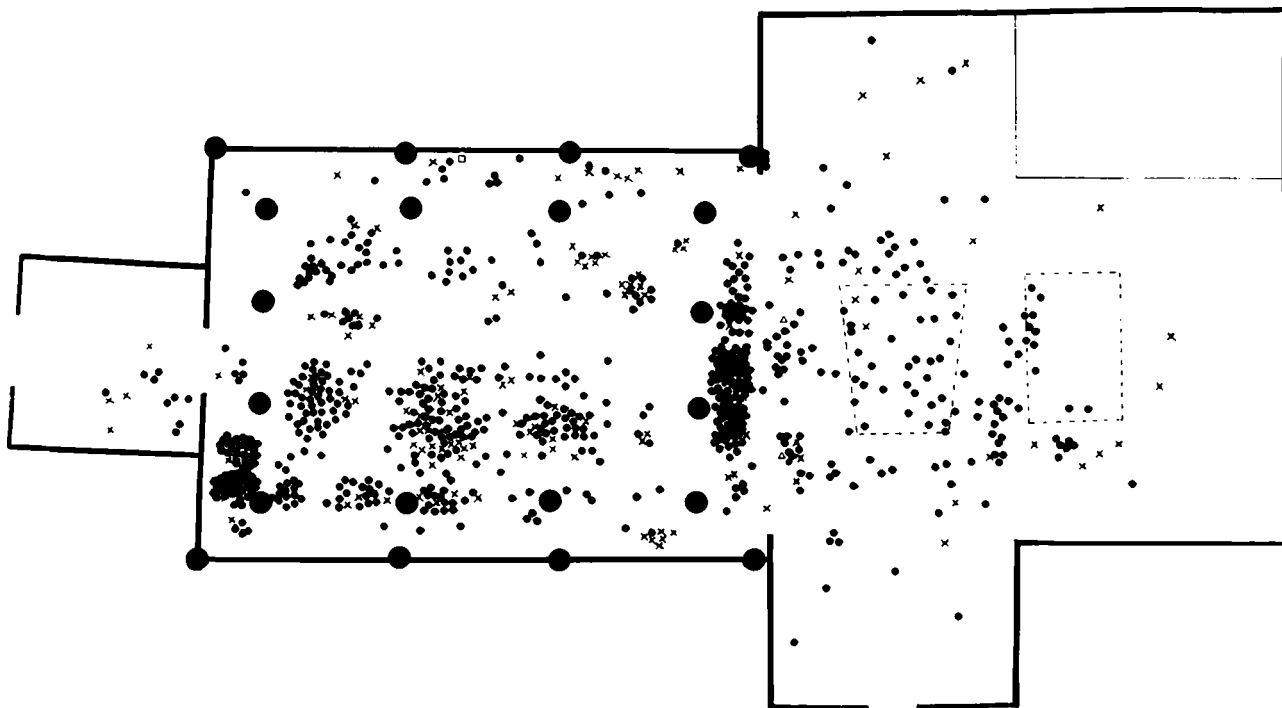
Mest påfallende av disse fire er opphopningen av mynter syd for vestinngangen. Hvordan forklare denne konsentrasjonen?

Flesteparten av myntene herfra dateres til middelalderen. Fra denne periode har vi sparsomme opplysninger om kirkenes indre utstyr, om innredning og

plassering av løst og fast inventar. Men noe vet vi likevel.

Det gjeldet bl.a. *døpefontens plass* i kirken. I før-reformatorisk tid stod den nederst i skipet ved vestveggen nær inngangsdøren, der den ikke sjelden ble stående til langt ut på 1600-tallet.

Plan over Ringeby kirke der myntene fra de arkeologiske utgravninger 1980-81 er plottet inn. Symbolet $\triangle$ markerer funn av mynter preget i vikingtiden (ca. 800-1050), $\bullet$ står for middelaldermynter (inntil 1537) og $\times$ for etterreformatoriske mynter. Regnepengen er angitt med $\square$. (57 av ialt 892 mynter er ikke plottet inn. De mangler koordinatangiivelse).

Hele bind 8 av Troels-Lunds «Dagligt liv i Norden i det 16de Aarhundrede» (1903) vies temaet fødsel og dåp. Av størst interesse for oss, er hva han forteller om ofring og faddergaver i den forbindelse.

I kirken fant to former for fadder-ordninger sted. Den ene kaltes «på alteret – ofring». Fadderne gikk opp til alteret for å ofre pengegaver til presten. Den andre kaltes «på brystet – ofring». Fra alteret gikk fadderne til døpefonten. Der la de mynter på barnets bryst. Enkelte dåpskjoler har til og med isydde lommer til å putte mynter i. En dansk dåpskjole har både en stor og liten lomme, trolig til små og store mynter.

De pengestykkene som ble brukt som faddergaver skulle ifølge Troels-Lund være av edelt metall. Dette ble ansett som det beste beskyttelsesmiddel mot trolldom og annen ondskap. Dette forteller at myntene trolig hadde en symbolsk, magisk funksjon.

Og man skulle helst benytte gamle, foreldete mynter. Men hvor gamle, sies ikke. Dette kan få dateringsmessige konsekvenser. Tenker vi oss at enkelte av denne type offermynter ble mistet, skulle hans påstand bety, at det gjennomgående var eldre og ikke særlig gangbare mynter som ble brukt. Dette bør vi ha i mente hvis mynter fra slike steder skal benyttes som dateringsmidler.

Likevel rokkes ikke den alment aksepterte kjensgjerning om at de fleste mynter er kommet i jorden «i sin tid». Ser vi på «klumpen» rundt døpefonten, er som nevnt antall middelaldermynter dominerende. Dette passer godt med Troels-Lunds uttalelse om at »Denne Ofring af Faddergaverne i Kirken fandt i det 16de Aarhundredes første Halvdel *endnu* Sted hos alle, høje og lave» (min understrekning). Her avspeiles en lang tradisjon med røtter tilbake i katolsk tid.

At funnmengden fra dette sakrale sted er stort – rundt regnet 70 mynter – viser at den aktivitet som

her fant sted, må ha vært ganske omfattende. Svaret ligger trolig i antall innbudte faddere. I Danmark har vi flere eksempler hvor mellom 40 og 50 faddere var tilstede – og det bare en tiårs tid etter reformasjonen. Med en så stor «folkemengde», er det vel sannsynlig at tapet av mynter ble større.

Men spørsmålet om hvor døpefonten i Ringeby skal ha stått, er likevel ikke avklart. Jørgen Jensenius mener døpefonten kan ha stått et annet sted i kirken, nemlig et stykke nordvest for inngangen (11). Her kom utgraverne over en fordypning. Fra denne førte skrånende lag av utvasket sand mot kirkens midtakse. Jensenius antar at disse er dannet av vann som har rent ned gjennom utsparing i plankegulvet fra en døpefont. – Fra dette området kjenner vi få mynter.

En annen mulig forklaring på myntkonsentrasjonen syd for inngangen er at her kan ha stått en *offerbøsse*, slik vi fortsatt har i de fleste kirker den dag i dag. Vanligvis stod det en ved hver inngang.

Slike offerbøsser er også velkjente fra andre skandinaviske land. Av spesiell interesse for oss, er hva innplotting fra Bunge kirke på Gotland viser (12). Her er en sterk fortetning av mynter ved inngangen på skipets sydside.

Man tenker seg muligens en fattigbøsse, en såkalt Lafrans fattigbøsse, plassert her. I Norge har vi også eksempler på Lafransbøsser ved døråpningene, bl.a. en fra etter-reformatorisk tid i Holt kirke i Aust-Agder.

Et annet alternativ kan være at her har vært en *boss-sprekk* eller luke i gulvet, som skitt og smuss ble feiet ned i. Utenkelig er det ikke at enkelte mynter er havnet under gulvet på denne måten. Men å la denne boss-sprekken være hovedårsaken til de mange myntene fra dette området, er å presse materialet for langt. For dette var jo ikke eneste boss-luke i kirken. Hva

med myntkonsentrasjoner under disse? Slike sammenhenger lar seg ikke påvise.

La oss rette oppmerksomheten mot et annet fortetningsområde i Ringebukirken. Fra skipets østre omgang – alternativt kalt «*området foran korbu*en» i arkeologenes funnlister – kommer ialt 15 % av hele myntmassen. Mynter fra norsk middelalder utgjør også her hovedtyngden.

Vi står på et sentralt sted i kirken – et skille både bokstavlig og billedlig. Det halvmørke skip i kontrast til det opplyste, nesten blendende kor. Skipets lysglugger var høyt oppe på veggen, så det var ikke mye lys som kom inn. Interiøret ellers var mangelfullt, bare en lav benk langs veggene. «For menigheten, som stod eller knelte under messen, skulde rummet netop ved sit mørke og sin tomhet være et billede paa verden» (13).

Koret lå derimot badet i brennende alterlys. «Dette skulde gi lægmanden indtryk av en aabenbaring av himmelen, en gjenglans av dens prakt» (14). I åpningen inn til koret hang triumfkrusifikset.

Det er under dette vi tenker oss et alter – et såkalt *legmannsaller*. Dette er likeledes med på å understreke skillet: den verdslige offervirksomhet fant sted her, mens koret og dets alter var forbeholdt de geistlige. At mange mynter er mistet under ofring på legmannsalleret, synes rimelig.

En klar sammenheng mellom triumfkrusifiks og mynter dokumenteres bl.a. i Stånga kirke på Gotland. Krusifikset i hvelvbuen hvilte direkte på en sokkel. Denne fungerte samtidig som en pengebøsse. Piedestallens funksjonsendring til pengebøsse skal ha skjedd på 13-1400-tallet. «Det är nämligen troligt, att senmedeltida krucifixpiedestaler brukade fungera som sparbössor» (15). Vender vi atter blikket mot Ringebukirkens 1200-talls kor, er myntmaterialet herfra re-

lativt magert. Denne kjennsgjerning tillater oss imidlertid ikke å slutte at prestene var mindre slepphendte enn menigmann. En bedre forklaring er å se de få og spredte myntene fra koret som resultat av at det var jordmasser fra nettopp dette område som i særlig grad ble omrotet da man utvidet kirken i 1630.

To numismatiske problemer skulle gjerne vært diskutert og behandlet videre. De gjelder ikke bare for Ringebu, men er gjennomgående trekk ved våre kirkefunn. Det ene er spørsmålet om hvorfor det er så få etter-reformatoriske mynter i funnene. I Ringebu er bare 17 % fra «nyere tid». Det andre er fenomenet «småmynt». Hvorfor var det til enhver tid de minste nominaler som trillet ned mellom gulvplankene? Disse problemer få vi la ligge her.

Konklusjon

Vi kan konkludere med at en nøyaktig angivelse av *hvor* myntene er funnet, er en viktig nøkkel til videre dokumentasjon og bearbeidelse av myntmaterialet. Resultatet blir plottingskart – mer og mindre differensierte alt etter ulike metodiske innfallsvinkler. Det kan for eksempel være behov for oversiktskart, der samtlige mynter er plottet inn, eller plottingskart som viser hvordan mynter fra forskjellige tidsrom, regenter o.l. fordeler seg på kirkens grunnplan.

Slike kart vil være til stor hjelp når vi skal studere og datere kirkens ulike bygningsfaser. Likeledes er det ingen tvil om at de vil øke vår kunnskap om de enkelte kirkers faste interiør. Det gjelder først og fremst spørsmålet om antall altere og plasseringen av dem i katolsk tid – alltid sammenholdt med skriftlige kilder og annet arkeologisk materiale. Alt i alt er det nok bare et tidsspørsmål før EDB tas i bruk i denne sammenheng.

Noter

1. G. Schøning, *Reise gjennem Gudbrandsdalen 1775*, III, 1980, s. 130.
2. P. Anker, *The Art of Scandinavia*, I, 1970, s. 225; A. Bugge, *Acta Archaeologica*, VI, 1935, s. 160; L. Dietrichson, *De norske Stavkirker*, 1892, s. 268; A. Bugge, *Norske Stavkirker*, 1953; R. Hauglid, *Norske stavkirker*, I-II, 1973-76.
3. J. Jensenius, *Ringebu Stavkirke, Hemgrenda* 1983.
4. K. Berg, Myntene fra Ringebu Stavkirke, i *Ringebu Stavkirke forteller, Hemgrenda* 1983. Engelsk og tysk utgave i vente 1985.
5. S. Imsen, *Norges Historie*, bd. 4, 1977, s. 248.
6. *Diplomatarium Norvegicum*, VIII, 169 ff., s. 215 og 216.
7. B. Malmer, Mecklenburgian Bracteates with a Bull's head and the monetary history of Sweden, *Numismatica Stockholmiensia*, I, 1975-76, 1978, s. 9-12.
8. G. Benzon, *De fandens penge*, København 1978.
9. C. Svarstad, Mynter i gamle stavkirker, *Forskningsnytt*, nr. 3, 1959, s. 12; K. Robbestad, Rettsreglar um Fund, *Foreningen til norske Fortidsminnemerker Bevaring, Årbok* 1963, s. 142.
10. O. Olsen, St. Jørgensbjerg kirke, *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1960, s. 60-63; K. Skaare, Myntene fra Lom kirke, *Foreningen til norske Fortidsminnemerker Bevaring, Årbok* 1978, s. 128 og 13.
11. J. Jensenius, op.cit. (note 3).
12. R. Engeström, De medeltida myntfynden från det siste årets utgrävningar i Gotländska kyrkor, *Götländsk Arkiv*, bd. 44, 1972, s. 89-94.
13. A. Bugge, Kirkebygninger og deres utstyr, *Nordisk Kultur*, XXIII, 1934, s. 225.
14. A. Bugge, op.cit. (note 13), s. 225.
15. J. Roosval, Triumfkrucifixet i Stånga, *Götländsk Arkiv*, II, 1930, s. 20.